

Назукова Наталія Миколаївна,
кандидат економічних наук,
старший науковий співробітник відділу публічних фінансів;
ДУ “Інститут економіки та прогнозування НАН України”

ДЕРЖАВНЕ ФІНАНСУВАННЯ ОСВІТИ В УКРАЇНІ У КОНТЕКСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КВАЛІФІКОВАНОЇ РОБОЧОЇ СИЛИ В УМОВАХ ВІЙНИ ТА ДЛЯ ПОСТВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ

Функціонування української економіки під час російської збройної агресії проти України, а також досягнення сталого економічного відновлення і розвитку України у поствоєнний період, значно залежить від якості людського капіталу, зокрема від сформованих знань, умінь і навичок робочої сили. В умовах війни забезпечення реального сектору кваліфікованою робочою силою належить до передумов не тільки економічної, але й національної безпеки, створюючи підґрунтя для сталого економічного розвитку та посилюючи обороноздатність країни.

Державна політика забезпечення кваліфікованої робочої сили сьогодні реалізується на рівні післясередньої невищої освіти (рівень 4 за Міжнародною стандартною класифікацією (МСКО)) та вищої освіти (рівні 5-8 за МСКО). У *Національній програмі «Розвиток системи освіти»* узагальнено фінансові обмеження цих рівнів освіти, які створюють виклики як в умовах війни, так і для перспектив поствоєнного відновлення України:

- фінансове забезпечення закладів професійно-технічної освіти (ЗПТО) перебуває на мінімальному рівні,
- відсутні бюджети розвитку у ЗПТО,
- мережа закладів вищої освіти (ЗВО) та закладів фахової передвищої освіти (ЗФПО) України є надмірно збільшеною та не відповідає фінансовій спроможності держави до її підтримки, при цьому додається проблема зруйнованих та переміщених закладів освіти,
- низький рівень фінансової автономії ЗВО заважає оперативно розпоряджатись наявними коштами та майном, встановлювати власні системи оплати праці, вести гнучку цінову політику основних і додаткових освітніх та інших послуг, залучати інвестиції від бізнесу та гранти від фондів [1, с. 130, 145, 146].

З огляду на проблеми із забезпеченістю ринку праці кваліфікованими працівниками, а також із фінансуванням вищої та професійної освіти, Національною програмою «Розвиток системи освіти» передбачено створення єдиної системи професійної освіти та об'єднання професійно-технічної та фахової передвищої освіти (представленої ЗФПО) [2]. У випадку реалізації, це буде третя за рахунком зміна освітнього рівня для закладів, які готують молодших спеціалістів. Так, з 1998 р. технікуми, училища і коледжі було віднесено до системи вищої освіти [3], а 2019 р. – виокремлено в окрему освітню

ланку – ЗФПО [4]. Тобто, станом на 2019 р. в Україні було 619 ЗВО (разом з академіями, університетами, інститутами, коледжами, технікумами і училищами), а у 2020 р. внаслідок прийнятих законодавчих змін стало 515 ЗВО та 129 ЗПТО. Виокремлення ЗПТО в окрему освітню ланку, яка не належить до вищої освіти, змінило структуру охоплення населення вищою освітою. Зокрема, за показником «Коефіцієнт зарахування до вищої освіти», який розраховують фахівці Інституту статистики ЮНЕСКО як кількість осіб будь-якої вікової групи, які навчаються у вищих навчальних закладах, виражена у відсотках від загальної кількості населення п'ятирічної вікової групи після закінчення середньої школи [5], охоплення вищою освітою в Україні, починаючи з 2020 р. різко скорочується. Якщо у 2010 р. Україна перебувала серед лідерів за охопленням вищою освітою, то у 2021 р. коефіцієнт зарахування до вищої освіти в Україні суттєво знизився, порівняно з країнами ЄС та Північної Америки: 70,72% проти 77,5% та 84,17% відповідно. Водночас, лідерство України за охопленням населення вищою освітою мало формальний характер, оскільки включало коледжі, технікуми та училища. Тому можна зробити висновок, що нормативні зміни 2019 року гармонізували підходи щодо віднесення освітніх закладів до вищої освіти в Україні та розвинених країнах.

Крім того, високий рівень охоплення вищою освітою, що спостерігався до 2020 р., не відповідає потребам економічного зростання України. Охоплення населення певною освітою – вищою або професійно-технічною – має відповідати потребам ринку праці, а також створювати знаннєву основу для економічного зростання. Збільшення показника охоплення населення вищою освітою доцільне у країнах, які переходять від копіювання існуючих технологій до створення власних винаходів. До прикладу, у 1970-х рр. у багатьох розвинених країнах Європи частка робочої сили з вищою освітою складала не більше 20% населення, а в розвинених країнах Азії – не більше 7%, і зростала поступово, відповідаючи на запити їх економік. Так, у 1971 р. у Фінляндії частка населення з вищою освітою становила 13%, у Норвегії – 15,8%, в Данії – 18,9%. Структура освітніх досягнень відповідала рівням економічного розвитку цих держав. Натомість на сьогодні ці країни розвивають економіку на основі знань, а отже – мають високі показники охоплення населення вищою освітою: Фінляндія – 90%, Норвегія – 83%, Данія – 81,2%. При цьому розвинені країни Європи, які націлені на індустріальний тип розвитку, мають дещо нижчі показники охоплення населення вищою освітою: Велика Британія – 61,4%, Франція – 67,6%, Німеччина – 70,3%. Таким чином, охоплення населення вищою освітою за показником коефіцієнта зарахування на рівні 70% в Україні може свідчити про таку структуру освітніх досягнень, яка характерна для індустріального типу розвитку. Водночас, для розвитку реального сектору особливе значення має фахова структура робочої сили з вищою та професійною освітою.

За останніми даними Світового банку, в Україні у 2019 р. частка випускників вищої освіти, які навчалися на науково-технічних, інженерних і математичних факультетах, скоротилась з до 25,0% порівняно із 36,8% у 1999 р.

До них, зокрема, належать випускники машинобудівних, виробничих та будівельно-конструкторських факультетів, частка яких за цей час скоротилась найбільше – з 31,9% до 15,8% [6]. Відповідно, у виробничій сфері України склалася нестача фахівців виробничого, інженерного та технологічного профілю.

Реалізація намірів створити єдину систему професійної освіти шляхом об'єднання професійно-технічної та фахової передвищої освіти [2] вплине на структуру фінансування освіти. За нашими підрахунками, таке об'єднання не дозволить досягти європейського рівня фінансування професійної освіти. Професійна освіта у країнах ЄС надається на рівні як післясередньої невищої освіти (що відповідає українським ЗПТО та ЗФПО), також на другому етапі середньої освіти, чого немає в Україні. Близько половини державного фінансування освіти в країнах ЄС станом на 2021 р. приходились порівну на вищу і професійну освіту [7]. В Україні, навіть у випадку об'єднання професійно-технічної та фахової передвищої освіти, на професійну освіту приходиться лише близько 12% державного фінансування освіти.

Державні видатки на освіту одного студента ЗВО денної форми навчання в Україні приблизно удвічі нижчі, ніж у Польщі та Словенії, втричі – ніж у Фінляндії, вчетверо – ніж у США (табл. 1).

Таблиця 1

Державні видатки на освіту одного студента ЗВО у деяких країнах у 2019р., дол. США за паритетом купівельної спроможності

№ з/п	Країна	Розмір видатків	№ з/п	Країна	Розмір видатків
1	Люксембург	51978	11	Корея	19465
2	США	31094	12	Чехія	18919
3	Швеція	27140	13	Естонія	17776
4	Норвегія	27101	14	Коста Рика	16917
5	Фінляндія	26927	15	Ірландія	16830
6	Бельгія	23469	16	Чилі	16406
7	Австрія	22439	17	Словенія	16274
8	Канада	22335	18	Польща	15301
9	Данія	21617	19	Україна	8375
10	Нідерланди	20623	20	Іспанія	14934

Примітка: розглядаються сумарні капітальні і поточні витрати на освіту. Вартісні показники вказані з урахуванням паритету купівельної спроможності (ПКС) для країн ОЕСР з джерела даних ОЕСР; для України – розраховано автором на основі даних Держслужби статистики і індексів ПКС, які оновлює МВФ двічі на рік у квітневому і жовтневому випуску World Economic Outlook (Implied PPP conversion rate).

Джерело: [8]; [9]; [10]

Важливо відзначити, що у країнах ОЕСР частка капітальних видатків у загальних видатках на вищу освіту у 2018–2019 рр. складала у середньому 10% [11], тоді як в Україні у 2020р. – лише 2,9% [12,13].

Таким чином, факторами ризику для забезпечення кваліфікованої робочої сили в умовах війни та для поствоєнного відновлення в Україні, є:

- відсутність професійних навчальних програм на другому етапі середньої освіти;

- скорочення частки випускників, які здобувають фах у галузі інженерії та природничих наук, що створює ризики нестачі інженерних та технологічних працівників, які зможуть працювати на сучасних високотехнологічних виробництвах, зокрема оборонної сфери;
- низький рівень капітальних видатків на освіту, що негативно позначається на навчальній матеріально-технічній базі освітніх закладів – а відтак на якості отриманих знань;
- низькі показники фінансування професійної і вищої освіти у розрахунку на одного учня/студента, як у порівнянні з розвиненими країнами загалом, так і з сусідніми країнами ЄС, – зокрема.

Список використаних джерел

1. Проект Плану відновлення України. Матеріали робочої групи «Освіта і наука». Національна рада з відновлення України від наслідків війни. Липень 2022. URL: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/recoveryrada/ua/education-and-science.pdf>
2. Відновлення України. Розвиток системи освіти. Національна програма. URL: <https://recovery.gov.ua/project/program/improve-education-system>
3. Про затвердження Положення про освітньо-кваліфікаційні рівні (ступеневу освіту). Кабінет Міністрів України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/65-98-п>
4. Про фахову передвищу освіту. Закон України від 06.06.2019 № 2745-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2745-19>
5. “Data Page: Gross enrolment ratio in tertiary education”. Our World in Data (2024). Data adapted from UNESCO Institute for Statistics. URL: <https://ourworldindata.org/grapher/gross-enrollment-ratio-in-tertiary-education>.
6. World Bank. Education Statistics. URL: <https://databank.worldbank.org/source/education-statistics-%5E-all-indicators#>
7. General government expenditure by function (COFOG). URL: https://doi.org/10.2908/GOV_10A_EXP
8. Educational finance indicators - EAG 2020. URL: https://stats.oecd.org/Index.aspx?DataSetCode=EAG_FIN_RATIO
9. Сателітний рахунок освіти в Україні у 2019 році. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
10. The World Bank. Implied PPP Conversion Rate (National Currency Per Current International Dollar). URL: https://tcdata360.worldbank.org/indicators/h8a56d239?country=UKR&indicator=45049&viz=line_chart&years=1997,2010
11. Офіційний сайт статистичного порталу ОЕСР/ URL: <https://stats.oecd.org/#>
12. Сателітний рахунок освіти в Україні у 2020 р. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/>
13. Капітальні інвестиції за видами активів за видами економічної діяльності у 2020 р. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/>